

تبیین سازوکارهای تاثیر باور توحیدی بر نظام مندسازی رفتارهای فردی از منظر

قرآن کریم

کیمیا بابایی، هدیه تیموری¹

چکیده

باور به توحید یکی از اصول اعتقادی مسلمانان است که آثار فروانی بر زندگی فردی آنان می گذارد. این باور، تمام ابعاد زندگی آنان را تحت تاثیر قرار می دهد و در جهت الهی نظام مند و سامان دهی می کند. رفتارهای فردی یکی از ابعاد زندگی است که بشدت تحت تاثیر باور توحیدی قرار می گیرد و در جهت الهی نظام مند می شود. در این پژوهش سعی بر آن شده است تا با روش توصیفی-تحلیلی و کتابخانه ای به بررسی آن دسته از رفتارهای فردی، که بیشتر تحت تاثیر باور توحیدی، نظام مند می شوند و در جهت الهی سمت و سو می گیرند؛ پرداخته شود. بر اساس یافته ها باور توحیدی بر همه ی رفتار های فردی انسان تاثیر می گذارد اما، در اخلاص و نیت گرایی انسان، بعنوان یک رفتار فردی، تاثیر چشمگیر تری دارد.

کلید واژه ها: باور توحیدی، تاثیر، رفتار فردی، سازوکار، نظام مند سازی، قرآن کریم.

¹. طلاب سطح 2، مدرسه تخصصی الزهرا (س)، شهرستان صحنه، استان کرمانشاه.

جهان هستی، از ذرات بنیادین گرفته تا منظومه‌های کیهانی، بر مدارهای منظم و قوانینی پایدار استوار است. این نظم شگفت‌انگیز، خود گواهی بر وجود خالق حکیم و مدبر است که بنای خلقت را بر اساس توحید بنا نهاده است. در این میان، انسان به عنوان اشرف مخلوقات، جایگاهی ویژه دارد؛ موجودی که با داشتن اراده و اختیار، می‌تواند در این نظام کیهانی نقشی فعال ایفا کند. قرآن کریم، به عنوان کتاب هدایت و راهنمای سعادت بشر، نه تنها به تبیین مبانی هستی‌شناختی و معاد می‌پردازد، بلکه با ارائه یک نظام فکری جامع، مسیر زندگی فردی و اجتماعی انسان را نیز روشن می‌سازد.

اهمیت موضوع زمانی مشخص می‌شود که در بطن این نظام فکری، باور عمیق به یگانگی خداوند (توحید) قرار دارد؛ اصلی که نه تنها سنگ بنای ادیان الهی، بلکه معیار سنجش تمامی اعتقادات و اعمال انسان است. این باور، فراتر از یک مفهوم انتزاعی کلامی، دارای سازوکارهای عملی و روان‌شناختی است که می‌تواند به طور مستقیم بر چگونگی شکل‌گیری و جهت‌دهی به رفتارهای فردی انسان تأثیر بگذارد. درک این سازوکارها، به ویژه در دنیای پیچیده امروز که فرد غالباً با انبوهی از گزینه‌ها و چالش‌های رفتاری روبروست، اهمیتی دوچندان می‌یابد.

مقاله حاضر با هدف تبیین و تحلیل سازوکارهای بنیادین تأثیر باور توحیدی بر نظام‌مندسازی رفتارهای فردی از منظر قرآن کریم، به بررسی عمیق این رابطه پرداخته است. تلاش بر این است که نشان داده شود چگونه ایمان به خدای واحد، با ایجاد چارچوبی مفهومی و انگیزشی، به فرد کمک می‌کند تا در مسیر زندگی، رفتارهای خود را در جهت رشد، تعالی و هماهنگی با اهداف عالی انسانی و الهی سامان بخشد.

این پژوهش، با استناد به آیات الهی و بهره‌گیری از روش تفسیری، به دنبال ارائه پاسخی علمی و قرآنی به این پرسش اساسی است که چگونه اعتقاد به توحید، می‌تواند به عنوان یک نیروی محرک درونی، نقش کلیدی در نظم‌بخشی به رفتار فردی ایفا کند.

در پیشینه موضوع میتوان به آثاری چون سبک زندگی توحیدی از محمدتقی موسوی فر اشاره نمود که نویسنده در آن به بررسی مواردی چون تفاوت سبک زندگی توحیدی با سبک زندگی سکولار و غربی، سبک زندگی پیامبران به عنوان الگوی توحیدمحور و.. پرداخته است و یا آثاری چون «نقش باورهای توحیدی در روابط اجتماعی» از عبدالحمید توکلی و نیز «اخلاق توحیدی و نقش آن در انگیزش» از اصغر هادی؛ حال آن که در پژوهش حاضر سعی بر آن شده است که چگونگی و چرایی تاثیر باور توحیدی بر نظم بخشی به رفتارها بطور خاص و ویژه رفتارهای فردی از منظر آیات قرآن مورد تحقیق و بررسی قرار گیرد.

1- مفهوم شناسی

باور توحیدی در لغت به معنای اعتقاد به وحدانیت خداوند است (معین، 1387، ص212) و در اصطلاح به معنای یقین و اقرار به یکتا و بی‌مانند دانستن خدا و همچنین بی‌شریک بودن او در آفریدن جهان هستی است. این‌گونه باور، بنیادی‌ترین اصل اعتقادی در اسلام به شمار می‌رود. (خشنود، دیگران، 1398، ص3)

سازوکار در لغت به معنای مکانیسم، ساخت و کار، روال کار است (دهخدا، 1363، ج 8، ص 117) و در اصطلاح به معنای چگونگی و چرایی یک روال می‌باشد که برای انجام هدفی بر پا می‌شود. (توکلی، 1402، ص19)

نظام مند سازی در لغت به معنای چارچوب دادن، سامان دادن، هنجارمند کردن، قانونمند ساختن، سازمان یافتن می‌باشد (عمید، 1364، ج 2، ص863) و در اصطلاح به معنای انسجام و هدفمندی و پایداری یک مجموعه از اعمال یا افراد می‌باشد. (ویکی پدیا)

2- اهمیت و جایگاه

ارزش هر انسان بر اساس باورها و اعتقاداتش سنجیده می شود؛ به همین جهت در دین مبین اسلام، سفارش های فراوانی نسبت به تفکر و تأمل پیرامون مباحث اعتقادی صورت گرفته است؛ به گونه ای که تقلید در اعتقادات پذیرفته نیست. در میان اصول اعتقادات، آن چه اصل محسوب می گردد، توحید است که پایه پذیرش باورهای دیگر می باشد. توحید در اعمال و رفتار فردی انسان کارکردهای فراوانی دارد. این کارکردها در سبک زندگی انسان موحد و نیز در سبک زندگی فردی توحیدی، تأثیرات آشکار و شگرفی خواهد داشت تا جایی که تمام زندگی، رنگ و بوی خدایی خواهد داشت و آدمی به مقام عبودیتی که هدف از خلقت اوست، نایل می گردد. (صدیقی، 1401، ص2)

اعتقاد به توحید و وحدانیت خداوند از چنان اهمیتی برخوردار است که خداوند یک سوره کامل را به آن اختصاص داده است و در آن توحید و اعتقاد توحیدی را به انسان آموزش میدهد: «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ * اللَّهُ الصَّمَدُ * لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ * وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ» (اخلاص: 1 تا 4) ؛ بگو: حقیقت این است که خدا یکتاست * آن خدایی که (از همه عالم) بی نیاز (و همه عالم به او نیازمند) است * نه کسی فرزند اوست و نه او فرزند کسی است * و نه هیچ کس مثل و مانند اوست.

پیامبر اکرم در تفسیر این آیه می فرماید: «یا عَلِیُّ ! مَثَلُکَ فِی النَّاسِ کَمَثَلِ سُورَةِ «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» فَمَنْ قَرَأَهَا مَرَّةً ، فَكَأَنَّمَا قَرَأَ ثُلُثَ الْقُرْآنِ ، وَمَنْ قَرَأَهَا مَرَّتَيْنِ ، فَكَأَنَّمَا قَرَأَ ثُلْثَى الْقُرْآنِ ، وَ مَنْ قَرَأَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَكَأَنَّمَا قَرَأَ الْقُرْآنَ کُلَّهُ وَ کَذَلِکَ أَنْتَ یا عَلِیُّ ! فَمَنْ أَحْبَبَ بِقَلْبِهِ ، فَقَدْ أَدْرَكَ ثُلْثَ الْإِيمَانِ ، وَ مَنْ أَحْبَبَ بِقَلْبِهِ وَ لِسَانِهِ فَقَدْ أَدْرَكَ ثُلْثَى الْإِيمَانِ ، وَ مَنْ أَحْبَبَ بِقَلْبِهِ وَ لِسَانِهِ وَ يَدِهِ فَقَدْ أَدْرَكَ الْإِيمَانَ کُلَّهُ (مجلسی، 1315، ج 39 ، ص 270 و ج 27 ، ص 94 ، ح 54)؛ سوره توحید مثل علی بن ابی طالب است که هر کس او را قلباً دوست دارد یک سوم ایمان را داراست و هر کس با قلب و زبان دوست بدارد دو سوم ایمان را دارد و هر کس با قلب و زبان و اطاعت در عمل، همراه او باشد ایمانش کامل است.»

بنابراین توحید در انسان سبب تغییراتی در قلب، زبان و اعمال می شود. هرچه باور توحیدی قویتر باشد این تاثیر نیز بیشتر است. اعتقاد توحیدی اگر سطح ضعیفی داشته باشد تنها بر قلب جاری می شود و اگر سطح متوسطی داشته باشد علاوه بر قلب بر زبان نیز جاری می شود اما اگر این اعتقاد قوی باشد علاوه بر اینکه در قلب و زبان جاری می شود بلکه در رفتار انسان نیز نمود پیدا میکند و اعمال او را جهت می بخشد و نظام می بخشد. (قرائتی، 1387، ج 10، ص 642)

باور راسخ به یگانگی خداوند، منبعی پایان ناپذیر برای انگیزه و پایداری است. مؤمن، با اتکا به قدرت مطلق و حکمت بی کران الهی، در برابر سختی ها و ناملایمات، مقاومتی درونی می یابد. درک اینکه هر تلاش و مجاهدتی در نهایت به سوی خداوند بازمی گردد و پاداش آن نزد اوست، اراده فرد را برای پایبندی به اصول و مقاومت در برابر وسوسه ها تقویت می کند. این اراده سبب نظام مندی در رفتارهای فرد می شود و او را از ارتکاب رفتارهای ناشایست باز میدارد. (موسوی نژاد، سلیمانی امیری، 1402، ص 6)

هنگامی که فرد، اراده و عمل خود را تنها به رضایت الهی و تبعیت از اوامر او معطوف می دارد، تمامی فعالیت هایش، از عبادات محض تا شئون زندگی دنیوی، رنگ عبودیت به خود می گیرند. این امر، انگیزه های نفسانی را تضعیف کرده و اعمال را از هرگونه پراکندگی، بی هدفی و بطالت باز میدارد. (قربانی، 1401، ص 3)

3- سازوکارهای تاثیر باور توحیدی بر رفتار فردی

رفتارهای فردی، رفتارهایی هستند که توسط یک فرد به صورت مستقل انجام می شود. این نوع رفتارها تحت تأثیر ویژگی های شخصیتی، تجربیات فردی و انگیزه های داخلی قرار دارند. باور توحیدی بعنوان یک انگیزه و محرک درونی نیز بعنوان خالق نوع خاص تایپ شخصیتی، در جهت دهی، سازماندهی و نظام بخشی به رفتارهای فردی تاثیر فراوانی دارد که در ادامه به تبیین آن پرداخته خواهد شد.

3-1) برخورداری از آرامش در منش و رفتار

فرد موحد تنها خدا را در تمامی احوال و لحظات شاهد بر اعمال خود می بیند و از او پروا دارد که در محضر او خطا کند. به همین علت از گناه و آلودگی می پرهیزد و بدین طریق اعمال و رفتارش نظام مند می شود و انسجام و یکپارچگی پیدا می کند تا از اعمال ناشایست دوری کند.

ترتیب اعتقاد به وحدانیت خدا سبب آگاهی از هدف خلقت و نیز هدفمندی انسان در زندگی می شود. این هدفمندی؛ اعمال و رفتار انسان را در جهتی خاص، نظام مند می کند و او را از سردرگمی و پیمودن راه های بی حاصل و متفاوت باز میدارد.

انسان موحد می داند که اگر به خدا اعتقاد دارد باید خود و اعمال و رفتارش را برای او خالص کند و تنها در جستجوی کسب رضایت او و جلب توجه او باشد. بدین وسیله اعمال و رفتار وی سمت و سوی خدایی گرفته و نظام مند می شود.

آن کس که به وحدانیت خدا اعتقاد داشته باشد، طبق دستور خداوند عمل نموده و همواره در راه عدالتخواهی و برپایی قسط و داد گام بر می دارد، همین امر سبب می شود تا رفتار و اعمال فرد موحد از نظام مندی خاصی برخوردار باشد که همواره در جهت عدالت سازمان یافته است.

انسانی که شکر گزار است قانع است و اعمال و رفتار خود را صرف دنیای فانی نمی کند و بدین طریق اعمال و رفتارش در جهت الهی و شکر و طاعت وی و قناعت بدانچه او فضل نموده، نظام مندی می شود.

انسانی که به وحدانیت خدا اعتقاد دارد می داند که باید نتیجه همه امور را به خدا واگذار کند و در عین تلاش، در انتظار اراده ی الهی برای فرجام کارش باشد. و میداند نتیجه هر چه که باشد به صلاح او بوده است و این تاثیر توکل بر رفتار فردی انسان در زندگی می باشد.

انسانی که به وحدانیت خدا اعتقاد دارد و او را در عین یگانگی، غفور و رحیم می یابد و زمانی که بندگان او را به خشم می آورند از خشم خود صرف نظر کرده و آنها را می بخشد، از پروردگار خود می آموزد که خشم خود را مهار کند و رفتار فردی اش را در این زمینه نظام مند کند.

کسانی که به وحدانیت خدا ایمان دارند همواره از خدا پروا می کنند و از او و خشم او او بیمناک اند. برای کسب رضایت او از دیگران دستگیری می کنند و همواره در حال کمک و یاری رسانی به فقیران، نیازمندان و مستمندان هستند. آنان اعمال و رفتار خود را صرف خدمت به بندگان و در جهت الهی سامان می بخشند.

فهرست منابع

کتابها:

1. بنی هاشمی، محمد؛ کتاب توحید - دفتر دوم: معرفت خدا و آثار و احکام آن؛ چهارم، تهران: منیر، 1388ه.ش.
2. بیابانی اسکویی، محمد؛ توحید و اسماء و صفات؛ اول، تهران: نبأ، 1390 ه.ش.
3. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد؛ غررالحکم و دررالکلم: رجایی، مهدی؛ دوم، قم: دار الکتاب الاسلامی، 1410ه.ق.
4. توکلی، محمدحسن؛ نظام تربیت توحیدی؛ اول، مشهد: موسسه خدمات مشاوره ای و پژوهش های اجتماعی آستان قدس رضوی، 1402ه.ش.
5. ثقفی تهرانی، محمد؛ روان جاوید؛ ج 2، دوم، تهران: برهان، 1383ه.ق.
6. جمعی از نویسندگان؛ تبیین مباحثی از توحید در پرتو معارف اهل بیت علیهم السلام؛ اول، تهران: نبأ، 1376ه.ش.

7. حسینی شاه عبدالعظیمی، حسین بن احمد؛ تفسیر اثنی عشری؛ ج 2 و 6، اول، تهران: میقات، 1363 ه.ش.
8. دهخدا، علی اکبر؛ لغتنامه دهخدا؛ ج 8، اول، تهران: ادبیات و علوم انسانی، 1363 ه.ش.
9. راه جو، حسین؛ سیر مطالعاتی خدشناسی (توحید)؛ اول، اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه، 1401 ه.ش.
10. سبجانی، جعفر؛ مرزهای توحید و شرک در قرآن؛ سوم، تهران: مشعر، 1380 ه.ش.
11. صافی گلپایگانی، لطف الله؛ تجلی توحید در نظام امامت؛ اول، قم: مسجد مقدس جمکران، 1389 ه.ش.
12. طباطبایی، محمدحسین؛ ترجمه تفسیر المیزان: موسوی همدانی، محمدباقر؛ ج 2، یازدهم، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی، 1378 ه.ش.
13. طیب، عبدالحسین؛ اطیب البیان؛ ج 16 و 17، دوم، تهران: اسلام، 1378 ه.ش.
14. عصام رودسری، عبدالله؛ برهان ذوالفقار (2): در رد نظریه یاوه اصول و مبانی دیالکتیک و اثبات خدشناسی و توحید عقلی؛ اول، اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه، 1395 ه.ش.
15. عمید، حسن؛ فرهنگ فارسی عمید؛ ج دوم، ششم، تهران: امیرکبیر، 1364 ه.ش.
16. قرائتی، محسن؛ تفسیر نور؛ ج 1 و 10، اول، تهران: مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، 1387 ه.ش.
17. کریمی، مرزبان؛ خدشناسی و توحید (سرآغاز دین و دینداری)؛ اول، شهرکرد: سدره المنتهی، 1389 ه.ش.
18. مجلسی، محمدباقر؛ بحار الانوار؛ ج 27 و 39، اول، تهران: دارالکتب الاسلامیه، 1315 ه.ق.
19. معین، محمد؛ فرهنگ فارسی معین؛ دوم، تهران: زرین، 1387 ه.ش.
20. مکارم شیرازی، ناصر؛ تفسیر نمونه؛ ج 3، سی و دوم، تهران: دارالکتب الاسلامیه، 1380 ه.ش.
21. موسوی بهبهانی، علی؛ توحید فائق در معرفت خالق؛ دوم، قم: دارالهدی، 1396 ه.ش.

22. موسوی، خلیل؛ مراتب توحید الهی در حکمت متعالیه و اثرپذیری از قرآن و سنت؛ دوم، قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص)، 1394 ه.ش.

مقالات:

1. حیدری، سعید؛ «ساز و کار تأثیرگذاری توحید افعالی بر اخلاق و رفتار»؛ معرفت اخلاقی، 1، 1403 ه.ش.
2. خراسانی، علی؛ «نقش توحید باوری در مقاومت اسلامی از دیدگاه قرآن کریم»؛ مطالعات علوم قرآن، 3، 1399 ه.ش.
3. خشنود، حسین، دیگران؛ «کارکرد باورهای اعتقادی (توحید-معاد) بر رفتار فردی»؛ فصلنامه علمی-پژوهشی قرآن و طب، 5، 1398 ه.ش.
4. رنجبر حسینی، محمد، خلیلی فیروز کوهی، سعیده؛ «آثار توحید باوری در قیام امام حسین (ع)»؛ پژوهش نامه معارف حسینی، 11، 1397 ه.ش.
5. شحیطاوی، مریم، دیگران «بررسی مولفه های اعتقادی در الگوهای ماندگار قرآنی»؛ همایش ملی تحقیقات میان رشته ای در مدیریت و علوم انسانی مجموعه مقالات دومین همایش ملی تحقیقات میان رشته ای در مدیریت و علوم انسانی، بی شماره، بی تا.
6. صدیقی، حسین؛ «کارکردهای باور توحید عبادی در زندگی از دیدگاه آیات و روایات»؛ فصلنامه علمی تخصصی محفل، 11، 1401 ه.ش.
7. قربانی، قدرت اله؛ «مساله شر و افق های پیش روی خداباوری توحیدی»؛ اندیشه فلسفی، 7، 1401 ه.ش.
8. کریمی نیا، محمد مهدی، مقدسی، معصومه؛ «بررسی نقش توحید و خداباوری در اخلاق و سلامت فردی انسان»؛ معارف علوم اسلامی و علوم انسانی، 9، 1401 ه.ش.

9. موسوی نژاد، محمدمهدی، سلیمانی امیری، جواد؛ « راهکار سنجش باورهای توحیدی قلبی براساس اندیشه علامه طباطبائی و آیت الله مصباح یزدی»؛ معرفت اخلاقی، 34، 1402 ه.ش.
10. نجف زاده تربتی، علیرضا، دیگران؛ « عوامل شناختی مؤثر در تاب‌آوری از منظر قرآن کریم»؛ پژوهش های کیفی در علوم رفتاری، 2، 1403